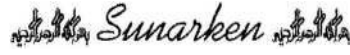

Sahîh-i Buhârî

MUHTASARI TECRİD-İ SARİH

ÇEVİRİ TAHRİC VE NOTLAR
ABDULLAH FEYZİ KOCAER

Sunarken

«Size âyetlerimizi okuyan, sizi arındıran, size Kitap ve Hikmeti öğreten, bilmediğiniz şeyleri de size öğreten, içinizden bir Peygamber gönderdik..» (Bakara: 151)

«Okuryazar olmayanlardan, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitap ve Hikmeti öğreten bir Peygamber gönderen O'dur. Hâlbuki bundan önce onlar ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

O Peygamber, henüz kendilerine katılmamış olanlara da Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitap ve Hikmeti öğretendir.» (Cuma: 2-3)

«...Sen onların aralarında iken, Allah onlara azap etmez...» (Enfal: 33)

Sözün en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed'in yoludur. (¹)

Sonsuz kudretiyle âlemleri yoktan var eden Yüce Rabbimize hamd-ü senâlar olsun. O'nun yüceliği karşısında saygıyla eğilir, O'na kul olduğumuzu ikrar, âcziyetimizi itiraf ederiz.

Salât ve selâm, kâinatın efendisi, insanlığı en doğru yola ileten rehber, rahmet peygamberi efendimize, O'nun hanesine ve ashabına olsun.

Uzun yıllar üzerinde çalıştığımız, Sahih-i Buhârî'nin tekrar eden hadislerinin çıkarılmasıyla hazırlanmış olan Tecrid-i Sarih çeviri çalışmamız, Yüce Rabbimizin yardımı sayesinde siz okuyucularımızın elindeki şekle ulaşmış bulunmaktadır.

İmâm Şâfi, yazmış olduğu er-Risâle isimli eserini seksen defa gözden geçirdiği halde yine de hatalara rastlamıştır. Talebesi el-Müzenî şöyle anlatır: "er-Risâle'yi Şâfiye seksen defa okudum. Her defasında mutlaka bir hataya rastlıyorduk. Sonunda Şâfi; "Bırak, boş ver! Allah, kendi kitabı dışındaki bir kitabın sahih olmasını kabul etmemektedir." dedi." (²)

Her şeyden önce şunu belirtelim ki biz de bir kuluz. "Beşer, şaşar" atasözüyle insanoğlunun hatadan kurtulamayacağı en veciz bir biçimde dile getirilmiştir.

Çalışmamızda hataları en asgariye indirmeye gayret gösterdik. Ancak mükemmel olan, hiç kuşkusuz ki yalnızca Yüce Allah'ın kitabıdır. Bu nedenle çalışmamızda kusur ve eksikliklerin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Kusur ve eksikliğimiz siz okuyucularımız tarafından tespit edilirse, yeni baskılarımızda düzeltebilmemiz için tarafımıza bildirmeniz bizleri memnun kılacaktır.

Bu çalışmayı, okuyucunun kolay ve rahat bir şekilde hadis okumasını hedefleyerek hazırlamış bulunuyoruz. Sizlerin hadislere yönelik ilginize bir nebze katkıda bulunmuş olabilmek en büyük temennimizdir. Umarız, bu çalışma vasıtasıyla hadisler arasında yapacağınız yolculuktan memnun kalırsınız.

Sizleri hadisler âleminde çıkacağınız bu keşif yolculuğuyla baş başa bırakmadan önce, elinizde bulunan çalışmamızda emeği geçen bütün kardeşlerime de sırası gelmişken tek tek teşekkür etmek isterim. Çalışmamızı baskıya vermeden önce, uzun bir süre boyunca toplumun değişik kesimlerinden oluşan bir gruba okuttuk ve izlenimlerini aldık; kendilerinin yaptıkları tespitleri titizlikle değerlendirdik. Bunlardan kimisi çalışmamızın bir kısmını, kimisi de tamamını okuyup inceledi. Bazı kardeşlerimiz ise katkılarını daha da ileri götürerek, eseri yayını öncesinde iki defa okuyup inceledi.

Çalışmamızın bir kısmını inceleme nezaketini gösteren, görüş ve eleştirileriyle bizleri yönlendiren Doç. Dr. Zekeriya Güler (Hadis) beye, tamamını okuyup inceleyen Dr. Seyyid Avcı (Hadis) Prof. Dr. Saim Açıkgözoğlu (Tıp) Dr. Âdem Zora (Tıp) İHL Meslek Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri İdris Yakar, Mehmet Erdoğan, Ramazan Savaş, Murat Ekici, Harun Bildik, Edebiyat öğretmenleri Mustafa Karakurt, Haşan Karataş, Nurkan Oral, İngilizce öğretmeni Murat Haktanır, Matematik öğretmeni Yusuf Aslan, din Görevlileri Mehmet Akdeniz, Abdülvahap Horansuyu, Şaban Öztürk, araştırmacı Musa Kazım Yılmaz, çay ocağı işletmecisi Ali Gökay, bu çalışmayı baştan sona kendilerine okumamı sabırla dinleyen Hidayet Şahin, Haşan Karataş, Haluk Parla, Cem Bilici, Emin Bayrak, Davut Uslu, Mevlüt Kollu, Vedat Akpınar, her hadisi teker teker iki defa inceleyip konularını ve konu dizinini çıkaran Ahmet Çelik'e şükranlarımı arz ederim.

Ayrıca bana böyle bir çalışma ortamı hazırlayan, evdeki yokluğuma katlanan aile efradıma da teşekkürümü arz ederken, yetişmemde emeği bulunan hocalarımdan hayatta olanlara saygılarımı sunar, âhirete göçenlere Yüce Allah'tan rahmet dilerim. Selam ve Hürmetlerimle,

Abdullah Feyzi Kocaer

(¹) Müslim, Cuma; 43, İbn-i Mâce, Mukaddime: 7

(²) Keşfü'l-Esrâr, I. 4

Bu bölümde, Sahibi Buhârî'de bulunan ana başlıklar (kitaplar) verilmiştir. Ana başlıkların altındaki alt konu başlıklarının yer aldığı geniş bölüm kitabın arkasındadır.

Bu bölümde verilen parantez içi rakamlar hadis numaralarıdır.

Sunarken	3	23- Cenazeler Bölümü (633 - 701)	
İçindekiler	4	(Kitâbu' l-Cenâiz)	227
Kısaltmalar ve Bazı Yazım Kuralları	6	24- Zekât Bölümü (702 - 768)	
Giriş	7	(Kitâbu'z-Zekât)	252
1- Vahyin Başlamasının Anlatıldığı Bölüm		25- Hac Bölümü (769 - 862)	
(Kitâbu Bedi'l-Vahy)	23	(Kitâbu'l Hac)	273
2- İman Bölümü (8 - 53)		26- Umre Bölümü (863 - 879)	
(Kitâbu'l-İmân)	31	(Kitâbu'l-Umra)	301
3- İlim Bölümü (54 - 109)		27- Hac veya Umre'den Alıkonulma ve İhramda İken	
(Kitâbu'l-İlm)	46	Avlanma Cezası Bölümü (880 - 884)	
4- Namaz Abdesti Bölümü (110 -184)		(Kitâbu'l-Muhsar)	305
(Kitâbu'l-Vudû)	68	28- İhramlı İken Avlanma Cezası Bölümü (885 - 902)	
5- Boy Abdesti (Gusül) Bölümü (185 - 203)		(Kitâbu Cezâu's-Sayd)	305
(Kitâbu'l-Gusl)	86	29- Medine'nin Faziletleri Bölümü (903 - 919)	
6- Hayız Bölümü (204 - 223)		(Kitâbu Fezâil'i-Medîne)	312
(Kitâbu'l-Hayz)	91	30- Oruç Bölümü (920 - 971)	
7- Teyemmüm Bölümü (224 - 228)		(Kitâbu's-Savm)	317
(Kitâbu'l-Teyemmum)	99	31- Teravîh Namazı Bölümü (972)	
8- Namaz Bölümü (229 - 324)		(Kitâbu Salâti't-Terâvîh)	330
(Kitâbu's-Salât)	103	32- Kadir Gecesi'nin Fazileti Bölümü (973 - 977)	
9- Namaz Vakitleri Bölümü (325 - 369)		(Kitâbu Fezâil'i Leyleti'l-Kadr)	331
(Kitâbu Mevâkîti's-Salât)	134	33- İtikat Bölümü (978 - 983)	
10- Ezan Bölümü (370 - 490)		(Kitâbu'l-İ'tikâf)	333
(Kitâbu'l-Ezân)	146	34- Alışveriş Bölümü (984 - 1048)	
11- Cuma Namazı Bölümü (491 - 522)		(Kitâbu'l-Buyû)	335
(Kitâbu'l-Cumua)	182	35- Selem Bölümü (1049 - 1051)	
12- Korku Namazı Bölümü (523 - 525)		(Kitâbu's-Selem)	354
(Kitâbu Salâti'l-Havf)	190	36- Şuta (Öncelikli Alım Hakkı) Bölümü	
13- İki Bayram Namazı Bölümü (526 - 537)		(1052 - 1053) (Kitâbu's-Şu'fa)	354
(Kitâbu'l-İdeyn)	191	37- İcâr (Kiralama) Bölümü (1054 - 1059)	
14- Vitir Namazı Bölümü (538 - 545)		(Kitâbu'l-İcâra)	355
(Kitâbu'l-Vitr)	195	38- Havâle Bölümü (1060 - 1061)	
15-Yağmur İsteme (İstiskâ) Namazı Bölümü (546 - 559)		(Kitâbu'l-Havâlât)	358
(Kitâbu'l-İstiskâ)	197	39- Kefil Olma Bölümü (1062 - 1063)	
16- Güneş ve Ay Tutulması (Küsûf) Bölümü (560 - 568)		(Kitâbu'l-Kefâle)	359
(Kitâbu'l-Küsûf)	203	40- Vekil Olma Bölümü (1064 - 1070)	
17- Kur'an'daki Secde Ayetleri Bölümü (569 - 574) (Kitâbu		(Kitâbu'l-Vekâle)	360
Sücûdi'l-Kur'ân)	207	41- Ziraat Ortaklığı Bölümü (1071 - 1087)	
18- Namazı Kısaltma Bölümü (575 - 589)		(Kitâbu'l-Hars ve'l-Muzâraa')	364
(Kitâbu Taksîri's-Salât)	208	42- Bağ-Bahçe Sulama Ortaklığı Bölümü (1088 - 1101)	
19- Teheccüd Namazı Bölümü (590 - 619)		(Kitâbu'l-Musâkâ)	368
(Kitâbu't-Teheccüd)	213	43- Ödünç Para İsteme (Kredi), Borç Ödeme, Kısıtlama,	
20- Mekke ve Medine Mescidi'nde Namaz Kılmanın		İflas Bölümü (1102 - 1106)	
Fazileti Bölümü (620 - 623)		(Kitâbun Fi'l-İstikrâz)	374
(Kitâbu Fazli's-Salâti Fî Mescidi Mekke ve'l-Medîne)	222	44- Anlaşmazlıklar Bölümü (1107 -1110)	
21- Namazda İş Yapma Bölümü (624 - 630)		(Kitâbun Fi'l-Husûmât)	375
(Kitâbu'l-Amel Fi's-Salât)	223	45- Buluntu ve Kayıp Bölümü (1111 -1112)	
22- Namazda Yanılma Bölümü (631 - 632)		(Kitâbun Fi'l-Lukata)	377
(Kitâbu's-Sehv)	225		

46- Haksızlıklar Bölümü (1113 -1130) (Kitâbu'l-Mezâlim ve'l-Gasb)	377	72- Avlanma ve Hayvan Kesimleri Bölümü (1912 - 1924) (Kitâbu'z-Zebâih ve's-Sayd)	700
47- Ortaklık (Şirket) Bölümü (1131 -1136) (Kitâbu's-Şerike)	382	73- Kurban Bölümü (1925 - 1926) (Kitâbu' l-Edâhî)	704
48- Rehin Alma (İpotek) Bölümü (1137 - 1138) (Kitâbu'r-Rehn)	384	74- İçecekler Bölümü (1927 - 1945) (Kitâbu'l-Eşribe)	705
49- Köle Azat Etme Bölümü (1139 - 1149) (Kitâbu'l-Itk)	385	75- Hastalıklar Bölümü (1946 - 1958) (Kitâbu'l-Merdâ)	710
50- Köle ile Azatlık Sözleşmesi (1150) (Kitâbu'l-Mukâtebe)	388	76- Tıp Bölümü (1959 - 1980) (Kitâbu't-Tıb)	713
51- Hibe (Bağışlama) ve Hibe'nin Fazileti Bölümü (1151 - 1174) (Kitâbu'l-Hibe)	388	77- Giyim-Kuşam Bölümü (1981 - 2003) (Kitâbu'l-Libâs)	723
52- Şahitlik Bölümü (1175 - 1182) (Kitâbu's-Şehâdât)	395	78- Âdâb Bölümü (2004 - 2053) (Kitâbu'l-Edeb)	728
53- Anlaşmazlıkların Giderilmesi (Sulh) Bölümü (1183 - 1187) (Kitâbu's-Sulh)	402	79- İzin İsteme Bölümü (2054 - 2065) (Kitâbu'l-İsti'zân)	738
54- Şart Koşmalar Bölümü (1188 - 1192) (Kitâbu's-Şurût)	404	80- Dua Bölümü (2066 - 2087) (Kitâbu'd-Deavât)	741
55- Vasiyetler Bölümü (1193 - 1202) (Kitâbu'l-Vasâyâ)	413	81- Kalbi İncelten Öğütler Bölümü (2088 - 2133) (Kitâbu'r-Rikâk)	748
56- Cihad ve Siyer Bölümü (1203 - 1316) (Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer)	416	82- Kader Bölümü (2134 - 2138) (Kitâbu'l-Kader)	761
57- Humus Bölümü (1317 - 1335) (Kitâbu Farzî'l-Humus)	451	83- Yemin ve Adak Bölümü (2139 - 2147) (Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr)	763
58- Cizye Bölümü (1336 - 1346) (Kitâbu'l-Cizye)	459	84- Yemin Keffâreti Bölümü (2148 - 2149) (Kitâbu Keffârâti'l-Eymân)	765
59- Yaratmaya Başlamanın Anlatıldığı Bölüm (1347-1397) (Kitâbu Bedi'l-Halk)	464	85- Ferâiz (Miras Hukuku) Bölümü (2150 - 2155) (Kitâbu'l-Ferâiz)	766
60- Peygamberler Bölümü (1398 - 1453) (Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ)	485	86- Had Cezaları Bölümü (2156 - 2164) (Kitâbu'l-Hudûd)	768
61- Menkıbeler Bölümü (1454 - 1518) (Kitâbu'l-Menâkıb)	513	87- Diyet Bölümü (2165- 2171) (Kitâbu'd-Diyât)	770
62- Sahabenin Üstünlükleri Bölümü (1519 - 1552) (Kitâbu Fezâili Ashâbi'n-Nebi)	532	88- Dinden Dönenler ve Hakka Karşı İnat Edenlerden Tevbe Etmelerini İsteme ve Bunlarla Savaşma Bölümü (2172) (Kitâbu'l-İstitâbeti'l-Murteddîn)	772
63- Ensarin Menkıbeleri Bölümü (1553 - 1595) (Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr)	545	89- Rüya Yorumu Bölümü (2173 - 2183) (Kitâbu't-Ta'bîr)	773
64- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Gazveleri Bölümü (1596 - 1708) (Kitâbu'l-Meğâzî)	568	90- Fitneler Bölümü (2184 - 2195) (Kitâbu'l-Fiten)	780
65- Tefsir Bölümü (1709 - 1802) (Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân)	625	91- Ahkâm Bölümü (2196 - 2206) (Kitâbu'l-Ahkâm)	787
66- Kur'an'ın Üstünlükleri Bölümü (1803 - 1824) (Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân)	669	92- Temenni Bölümü (2207 - 2208) (Kitâbu't-Temennî)	790
67- Nikâh Bölümü (1825 - 1868) (Kitâbu'n-Nikâh)	675	93- Kitap ve Sünnete Bağlanma Bölümü (2209 - 2216) (Kitâbu'l-l'tisâm)	791
58- Boşanma Bölümü (1869 - 1880) (Kitâbu't-Talâk)	688	94- Tevhid Bölümü (2217 - 2226) (Kitâbu't-Tevhîd)	795
69- Aile İçin Harcamalar (Nafakalar) Bölümü (1881-1883) (Kitâbu'n-Nafakât)	692	Kaynaklar	802
70- Yemek Yeme Bölümü (1884 - 1907) (Kitâbu'l-Et'ime)	693	Hadis numarasına göre konu dizini	805
71- Akika Bölümü (1908 - 1911) (Kitâbu'l-Akîka)	699	Alfabetik karma konu dizini	823
		Tahrîc	853

Kısaltmalar

age: Adı geçen eser

b.: bin, ibn

bknz. : Bakınız

çev. : Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

İA: İslâm Ansiklopedisi

Hz. : Hazreti

h. : Hicrî

m. : Miladî

md: ilgili madde

m. ö.: Milattan Önce

m. s.: Milattan sonra

(r.a.): Radıyallahü anhü / Radıyallahü anha

(r.h.): Rahmetullahi aleyhi

s. : Sayfa

(s.a.v): Sallellahü aleyhi ve selem

trc. : Tercüme eden

v. : Vefatı

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

vs. : Vesaire

yy. : Yüz yıl

& : Hadisin Müslim'de de geçtiğini gösterir (müttefakun aleyh hadis)

{•} : Hadisin Muvatta'da da geçtiğini gösterir

{&} : Hadisin hem Müslim'de hem de Muvatta'da geçtiğini gösterir

Kaynak gösterirken kitap ciltleri Romen rakamı ile, sayfa numaraları normal rakam ile yazılmıştır.

Bazı özel yazım prensipleri

Türkçe'nin bugünkü imlâsı herkesin benimseyeceği bir çözüme henüz kavuşamamıştır. (DİA, imlâ esasları 1. Sayfa numarası yok) Bu nedenle her ilmi eserin yazarı, tespit ettiği kendisine özel bazı imlâ esaslarını eserinin baş kısmında belirterek meseleye çözüm getirmektedir.

Biz de bu çalışmamızda tespit ettiğimiz bu kitaba özel imlâ esaslarını belirtiyoruz. Bu esaslarda temel hedef dilde sadelik ve halkın selikasının kabul ettiği kullanımı dikkate almaktır.

Arapça ve Farsça terkiplerden Türkçeye yerleşmiş olanların bir kısmında halk ağzında yaygın şekli yazımda esas alınmıştır.

Buna göre bazı terkiplerde bulunan kısa çizgi sadelik açısından atılmıştır.

İbn-i. kelimesi İbni şeklinde yazılarak halk okuyuşu esas alınmıştır.

"ض" harfinin okunuşu ilgili kelimenin Türkçe'de yaygın şekline göre yazılmıştır. Her dilin kendi zevkine has kullanımları olduğu bir gerçektir. Örneğin Arapça bir isim olan "قاضي" kelimesinde bulunan "ض" harfi aynı kelime içerisinde iki değişik şekilde telaffuz edilmiş "Kadı İyaz" diye okunmuştur. Bu tür okunuşlarda yaygın olanlar tercih edilmiş asıl dildeki şekli dikkate alınmamıştır. Bunun gibi "Ebû Bekr" kelimesi de "Ebû Bekir" şeklinde yazılmıştır.

"Abd" kelimesine muzaaf olarak gelen, Abdullah gibi isimlerde meksûr ve meftûh durumlar dikkate alınmamış, Türkçe'deki kullanımları esas alınmıştır.

İmâm Buhârî, Hayâtı ve Eserleri

Buhârî olarak tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, h. 194, m. 810 yılında dünyaya gelmiş, h. 256, m. 870 yılında Semerkand yakınlarındaki Hartenk'te hicri yıla göre 62, miladi yıla göre 60 yaşında hayâta gözlerini yummuştur. Bir kimsenin doğumu, hayâtı ve ölümü gibi önemli tarihleri ebced hesabına göre bir metne düşürme usulü öteden beri eski âlimlerce yapılagelen bir uygulama idi. Bu usule göre İmam Buhârî'nin doğumu, hayâtı ve vefatı şu ibare ile ifade edilmiştir:

وُلِدَ فِي صِدْقٍ وَعَاشَ حَمِيدًا وَ مَاتَ فِي نُورٍ

Buna göre anlam şöyledir:

Sadakat içerisinde dünyaya geldi. (194)

Övgüye lâyık olarak yaşadı. (62)

Nur içerisinde vefat etti. (256)

Buhârî'nin babası âlim bir kimse idi, hadisle yakın ilgisi vardı. Abdullah b. Mübârek, Hammâd b. Zeyd, Mâlik b. Enes gibi önemli hocalardan hadis rivâyet etmiştir.

İmam Buhârî, muhaddis olan babasını küçük yaşta kaybetmişti. Çocukluğunda her iki gözü de görmüyordu. Annesinin uzun süren duası akabinde, annesine rüyada verilen müjdeyi müteakiben gözleri açıldı.

Hadis öğrenimini on altı yaşına kadar memleketi Buhâra'da sürdürdü. 210 yılında hac için çıktığı seyahati on altı yıl sürdü. Bu seyahatinde: Mekke, Medine, Küfe, Basra, Vâsıt, Bağdâd, Cezîre, Şâm, Humus, Askalân, Kaysâriyye, Mısır, Belh, Rey, Herat, Merv ve Nisâbur'u dolaştı.

Kendisi Hicâz'da altı, Basra'da beş yıl kaldığını ve buralarda yazmadık hadis bırakmadığını anlatır. Yine kendisi Şâm, Mısır ve Cezîre'ye ikişer defa gittiğini, Küfe, Bağdâd ve Basra'ya ne kadar gittiğini sayamayacağını bildirir.

On altı yıllık seyahatinin akabinde h. 226 yılında otuz iki yaşında memleketine döner. Kendisi bin sekiz yüz hocadan hadis dinlemiştir. Öğrencilerinin sayısı da bir hayli kabarıktır. Doksan bin kişinin kendisinden hadis rivâyet ettiği bildirilmektedir. Bazen çeşitli şehirlerde verdiği toplu derslerde kendisini yirmi bin kişinin dinlediği rivâyet edilir. Önemli öğrencilerinden Müslim, Tirmizî, Ebû Hâtim Râzî, İbrahim b. Ma'kıl Nesefî, İbni Ebî Dâvûd, Firabrî, Nesâî ve İbni Huzeyme'yi sayabiliriz.

İmam Buhârî, ilimde ehil bir kimse idi, hadis üzerinde otorite olmakla kalmamış, sened açısından da ilmi ehliyetini ortaya koymuştur. Özellikle sened konusunda ravi değerlendirmede temel bilim olan **İlel** ve **Rical** biliminde büyük bir deha idi. İmam Müslim, hadisteki illet konusunda bir problemi hemen çözüvermesi üzerine alnından öpmüş ve: "Müsaade buyur ayaklarından da öpeyim" demiştir.

Kendisi çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Bağdâd ve Semerkant'ta, muhaddisler tarafından hadislerin sened ve metinleri değiştirilip karıştırılarak imtihan edilmiş, insanı şaşırtan hafızası ve verdiği cevaplarla herkesi hayrette bırakmıştır. Yüz bin sahih, iki yüz bin gayrı sahih hadis ezberlediği bildirilir. Daha küçük yaşta iken yetmiş bin hadis ezberlediği rivâyet edilir. ⁽¹⁾

⁽¹⁾ M. Fuad Sezgin, bazı muhaddislerin yüz binlerce hadis ezberlediğini bildiren haberler için şu tespitte bulunmaktadır: "Her şeyden önce, şu veya bu muhaddis hakkında, sıkça, **"birkaç yüz bin hadis ezbere bilirdi"** şeklindeki, bugün için hayrete düşülecek veya o zamanın insanların mükemmelliği ile açıklanacak ya da mübalağa veya efsane olarak vasıflanacak haberlerin doğru manasını ortaya koymak gerekir. Belli sayı söz konusu edildiğinde bir abartma mümkün olmakla birlikte, hadis edebiyatıyla biraz daha yakından uğraşınca, bu sayıya, isnadlarında ufak farklılık arz eden rivayetlerin bile, dahil oldukları ve doğal olarak bunların da sayıldıkları gözlenir ki, gerçekten de böylece birkaç bin metin ufak farklılık çıkmaktadır." (M. Fuad Sezgin, Geschichte des Arabischen Schriftums, I. 70'den çeviri, Buhârî'nin Kaynakları, s. 37. Ankara, 2000) M. Fuad Sezgin'in, sened yolları farklı olan hadislerin bu sayıyı artırdığı noktasındaki yaklaşımına katılmamak mümkün değildir. Nitekim üzerinde çalışmış olduğumuz el- Câmiu's-Sahîh'te (Sahîh-i Buhârî'de) tekrar edilmiş halde muttasıl 7563 hadis vardır. Zebîdî'nin, tekrarları çıkardıktan sonra ortaya koyduğu çalışmasında 2226 hadis kalmıştır. Kütüb-i Sitte olarak bilinen altı hadis kitabında yaklaşık olarak toplam otuz bin hadis bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte dışında da birçok hadis kitapları vardır. Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî'nin, Kütüb-i Sitte dışındaki sekiz hadis kitabını da birleştirerek, tekrar ve benzerleri çıkararak on dört kitaptan derlediği Cem'u'l-Fevâid isimli çalışmasında 10133 hadis kalmıştır. Halbuki bu on dört kitaptan sadece Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yaklaşık olarak yirmi yedi bin civarı hadis vardır. Bu arada toplam hadislerin sayısının ne kadar olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu konuda Yusuf Özbek şöyle demektedir: "Dünya üzerinde hâlen mevcut Sünnet kaynaklarında yer alan tekrarlı hadis verileri sayı itibarıyla benim tahminime göre bir ile bir buçuk milyon arasındadır. Bunların tekrarları atılsa 150-200 bin arasında bir miktar baki kalır. Şimdiye kadar ülemânın gerçekleştirmiş olduğu en büyük tekrarsız hadis koleksiyonları 15-20 bin hadislik çalışmalardan ibaret kalmıştır... Bu sebeple yaklaşık 12 sene önce başladığım 500 hadis kaynağını râvilerine göre toplayıp tasnif etme çalışmalarını sürdürmekteyim. Ameliyenin yüzde altmışlık bölümü tamamlanmış bulunmaktadır. Bitmiş olan kısımda yaklaşık 270 bin hadis ve âsâr biraraya getirilmiştir. Ancak bu ameliyenin kapsamına giren kaynak sayısı dünyada mevcut olanların ancak üçte biri kadardır. Benim koleksiyonum tamamlandığında toplanacak veri sayısı yaklaşık 450 bin olacaktır." (Hadis Literatürü, Önsöz, x) Yusuf Özbek'in bu ifadeleri, hadis adına -sağlam zayıf vs.- ne varsa tespit edilebilenlerin sayısı konusunda bir fikir verebilir.

Bugün bilebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda bildirilen, İmam Buhârî'ye ait otuz iki eser vardır, el- Câmiu's-Sahîh, el-Edebü'l-Müfred, et-Tefsîrül-Kebîr, el-Müsnedü'l-Kebîr, el-Câmiu'l-Kebîr, el-Mebsût, et- Târîhu'l-Kebîr, el-Akîde, Kitâbu'l-Künâ, Esmâu's-Sahâbe, eserlerinin bir kısmıdır.

el-Câmiu's-Sahîh

İncelemesini yaptığımız ve "Sahîh-i Buharî" diye tanınan meşhur eseri, el-Câmiu's-Sahîh'in asıl adı, **el-Câmiu'l-Müsnedi's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillahi sallallahü aleyhi ve sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihi**'dir. (=Rasûlullah (s.a.v.)'in durumları, sünnetleri ve yaşantısından alınmış özet bilgilerin sahih ve senedli olanlarını bir araya getiren) ⁽²⁾

el-Câmiu's-Sahîh, yalnız sahih hadisleri toplamak için yapılan ilk çalışmadır. Buhârî'den önceki dönemlerde hadis adına ne varsa tüm malzemeyi toplama gayreti vardı. Bu nedenle sahih, hasen veya zayıf olsun hadis olarak ne bulunmuş ise kayda geçirilmişti. Buhârî ile başlayan bir süreçte yalnız sahih hadisleri bir araya getirme çalışmaları başlamış oldu. Kendisi böyle bir çalışmaya hocası **İshâk b. Râhûye**'nin isteği üzerine başladı. Kitabını altı yüz bin hadis içerisinden hazırlamıştır. Hacmi büyük olmasın diye sahih hadislerin tamamını kitabına almamıştır. İbnu'l-Kaysarânî'nin bildirdiğine göre Buhârî, elinde mevcut olan hadisleri **el-Mebsût** adını verdiği eserine yazmış, sonra da bu eserinden en sağlam gördüğü rivayetler arasından seçim yaparak on altı yılda el-Câmiu's-Sahîh'i hazırlamıştır. Bu on altı yıl belki sürekli çalışma olmayıp el-Câmiu's-Sahîh'in son şeklini almasına kadar geçen süredir.

Buhârî, çalışmasını bitirdikten sonra zamanının en büyük hadis üstadları olan **Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn ve Ali b. Medîni**'ye eserini sundu. Bu üç büyük hadis üstadı, dört hadis dışındaki tüm hadislerin sahih olduğunu bildirdiler. Muhammed b. Amr el-Ukaylî, tenkide uğrayan hadislerin Buhârî'nin kanaatine göre sahih olduğunu bildirir. Nitekim daha sonraları Dârekutnî ve benzeri hadis eleştircisi otoriteler de el-Câmiu's-Sahîh'teki yüz on hadisin senedlerine teknik açıdan bazı eleştiriler yapmışlardır. Bu eleştiriler Buhârî'den sonra ortaya çıktığından dolayı eleştirilerin değerlendirilmesi kendisinden sonra gelen bir kısım âlimler ve Buhârî şarihlerince yapılarak cevaplar verilmiştir. Buhârî'yi şerhedenlerden İbni Hacer, eleştirilere konu olan rivayetleri ve ravileri tek tek incelemiş ve eleştirilerin yerinde olmadığını belirtmiştir.

Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki bazı hadislerle yöneltilen eleştiriler için müstakil eserler de yazılmıştır. Bu konuda Türkçe olarak da çeşitli ilmi adamlarımız tarafından bazı çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bunların bir kısmı şöyledir: M. Cemal Sofuoğlu'nun **"Muhammed Sâdık Necmi'nin Buhârî'ye Yönelttiği Bazı Tenkidler"** ⁽³⁾ Selahaddin Polat ın **"Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi"** ⁽⁴⁾ M. Yaşar Kandemir'in **"Sahihayn'e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri"** isimli tebliği. M. Yaşar Kandemir bu tebliğinde, Sahihayn'e yöneltilen eleştirilerin tamamına yakınının ravilere yönelik sened tenkidi olduğunu bildirmektedir. Tarihten günümüze kadar yapılan eleştiriler ele alınıp incelenmiştir. Ayrıca son dönemde müsteşriklerce yöneltilen eleştirilere de değinmiştir. Kendisi, müsteşriklerce yöneltilen eleştirileri ele almadan önce şu ifadelerde bulunur: "Yukarıda görüşlerini arzettiğimiz hadis otoritelerinin tenkitlerinin hemen hemen tamamı senedle ilgili olduğu halde, müsteşrikler mâkul görmedikleri hadisleri metin tenkidine tâbi tutmayı tercih etmişlerdir. Hadislere yönelttikleri tenkidlerin daha iyi ses getirmesi ve hadislerin sıhhati konusunda daha büyük şüphe uyandırması için Müslümanların Kur'an'dan sonra en güvenilir kitap kabul ettikleri Sahîh-i Buhârî'yi tenkidlerine esas almayı uygun görmüşlerdir." Tebliğinde günümüzde Müslümanlar arasında ortaya çıkan, Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki bazı hadislerle yöneltilen çeşitli eleştirilere de değinerek bunların değerlendirmesini de yapmaktadır. Bu konuda daha detaylı bilgi için ilgili tebliğe bakınız. ⁽⁵⁾ Bildiğimiz kadarıyla Türkçe olarak bu konudaki en kapsamlı çalışma ise **"Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler"** isimli eserdir. ⁽⁶⁾

⁽²⁾ Sahîh-i Buhârî'nin asıl adı konusunda ufak farklılıklar vardır. Bizim yukarıda verdiğimiz isim Nevevî'nin tespittir. DİA **el-Câmiu's-Sahîh**, maddesinde de bu şekilde verilmiş olup, bu konuda en son çalışma olan Sahîhu'l-Buhârî, tah. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm, Şeriketu Dâri'l-Erkam bin Ebî'l-Erkam, Beyrut, 1995, baskısı da bu şekildedir.

⁽³⁾ Haziran 1987'de Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Buhârî Sempozyumunda sunulan tebliğ. D.E. İlahiyat Fakültesi Dergisi 1989, Sayı VI

⁽⁴⁾ Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, Kayseri 1990

⁽⁵⁾ Sünnetin Dindeki Yeri, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, s. 335-374, Ensar Neşriyat, 1997

⁽⁶⁾ 1995 yılında Ahmet Tahir Dayhan tarafından İzmir'de sunulan bu çalışma basılmamış Yüksek Lisans tezidir.

Buhârî'nin, eserini incelemeleri için verdiği Yahya b. Maîn'in 233/847 yılında, Ali b. Medinî'nin ise 234/849 yılında vefat ettikleri göz önüne alınırsa kendisinin eserini bu tarihten önce hazırladığı anlaşılr. İbnü'l-Kaysarânî, el-Câmiu's-Sahîh'in Buhâra'da yazıldığını bildirir. Diğer kısım ulemâyâ göre ise Mekke'de yazılmıştır. Buhârî'nin Mekke'de on altı yıl kalmadığını bilmekteyiz. Buna göre Mekke'de yazmaya başladığı eserini dolaştığı şehirlerde yazıp son şeklini Buhâra'da vermiş olması muhtemeldir.

Eserin Özellikleri

el-Câmiu's-Sahîh, yalnız sahih hadisleri toplama amacı ile hazırlanan ilk çalışmadır. Hadisler fıkıh konularını da içerecek şekilde çok değişik konulara göre tasnif edilmiştir. Bilindiği gibi çok çeşitli konuları ele alan çalışmalara **el-Câmî** adı verilmiştir. Buhârî'nin bu çalışması da Câmî türüdür. Konu başlıkları (bablar) kendisinin hadisten çıkardığı hükümlere ışık tutar. Buhârî'nin bir diğer özelliği de ta'likleridir. **Ta'lik**, senedin baş tarafında birden fazla raviyi belirtmeden hadis rivâyet etmektir. Bu yönden hadiste teknik olarak bir kusur kabul edilir. Ancak Buhârî'nin bu ta'likleri genellikle bab başlıklarında olduğundan dolayı kitabının hacmini genişletmemesi için yaptığı belirtilir. Nitekim bu tür rivayetleri başka yerde tam sened ile getirdiği görülür. 1341'i bulan taliklerin 160'ı dışında tümünün senedlerini başka bablarda muttasıl olarak getirmiştir. İbni Hacer, el-Câmiu's-Sahîh'teki bütün muallak hadislerin muttasıl senedlerini tespit etmiş ve bunları şerhinde belirtmiştir. Ayrıca, **Taglîku't-Ta'lik** adını verdiği müstakil çalışmasında bu hadislerin senedlerini toplayarak ele almıştır.

Kitap hazırlanırken takip edilen yolların anlatıldığı mukaddimesi yoktur. Buhârî, hadis alırken prensip edindiği kuralların neler olduğunu kitabında belirtmemiştir. Kendisinin eserini sonradan inceleyen âlimler onun bu kurallarını tespit etmeye çalışmışlardır. Kendi hocasından başlayarak hadisi anlatan sahabiye varıncaya kadar bütün ravilerin son derece güvenilir olduğuna kanaat getirirmedikçe bir hadisi kitabına almamıştır. Ona göre hadisi anlatan talebe ile hocanın uzun süre görüşmüş olması esastır. Bu nedenle **An'ane** yoluyla gelen ve hadisin hocadan bizzat dinlendiği bildirilmeyen rivâyetlerde, mutlaka talebe ve hocanın en az bir defa görüştüklerinin bilinmesi gerektiği görüşündedir. Nitekim bu görüşü nedeniyle Müslim, kendisinden farklı düşünür ve bu görüşü eleştirir.

el-Câmiu's-Sahîh'teki Hadislerin Sayısı

Abdullah b. Ahmed Hamevî'ye göre içerisinde 108 kitap (bölüm) vardır. Kâtip Çelebi'ye göre 100 küsur kitap, 3450 bab vardır. Muhammed Şerif Tokadî'ye göre 68 kitap, 3730 bab vardır. Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadis isimli çalışmaya (Concordance'e) uyumlu olarak yaptığı sayıma göre 97 kitap, 3889 bab vardır. Cevzakî'nin tespitine göre el-Câmiu's-Sahîh'te 25480 isnad zinciri vardır.

Hadislerinin sayısına gelince, İbni Salâh'a göre tekrarlar ile birlikte 7275 hadis, tekrarsız 4000 hadis vardır. Muttasıl senedlerle gelen tekrarsız hadislerin sayısı 2602dir. İbni Hacer'e göre el-Câmiu's-Sahîh'te 7397 hadis vardır. Buna ilaveten 1341 muallak, 341 mütâbi hadis vardır. (Bu sayı 344 olmalıdır. Nitekim, Kastalânî bu şekilde almıştır.) Buna göre toplam hadis sayısı 9082dir. Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin tespiti biraz daha geniş olup tekrarlı muttasıl 7563 hadis vardır. el-Câmiu's-Sahîh'in gerek kitap, gerek bab ve gerekse hadislerinin sayılarının farklı olmasının nedeni, hadislerin eksik veya fazlalığından değil, bazı kitap, bab ve hadislerin bir sayılıp sayılmamasından kaynaklanmaktadır. Yine bu farklılık, bazen bir hadisin uzun bazen kısa olarak birkaç yerde tekrar edilmesi nedeniyle bunların farklı sayımından veya iki ayrı isnadla yapılan hadisin kimine göre bir hadis, kimine göre iki hadis kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

el-Câmiu's-Sahîh'in bir diğer özelliği ise hadislerinin tekrarıdır. Buhârî, kitabındaki hadisleri değişik şekillerde tekrar eder, içerisindeki tekrarlar oldukça yüksektir. Öyle ki tekrar denildiğinde neredeyse akla Buhârî gelir. Bazen bir hadisi otuzdan fazla tekrar ettiği görülmektedir. Ancak bu tekrarların kendisine göre ince bir anlamı vardır. Birden fazla hüküm içeren bir hadisi ilgili olduğu konuların her birinde değişik isnadlarla rivâyet etmek ve aynı anlamdaki bir hadisten azami derecede faydalanmak Buhârî'nin en bariz özelliğidir.

Bir sahabiden rivâyet edilen ve birkaç hüküm içeren bir hadisin değişik yollardan gelen senedi varsa, bunu değişik yerlerde tekrar ederek hem sened yollarının çeşitliliğini ortaya koyar hem de bir hadisten çeşitli hükümler çıkarır. Bazen bir hadisi aynı kitapta peş peşe de sıralar, Kitâbu'l-İstiskâ'da olduğu gibi değişik hükümler elde etmek için bir hadisi on ayrı bab altında da tekrar eder. (7) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir Yahudi'ye zırhını rehin bırakarak ondan veresiye yiyecek

(7) Bakınız, 6. 7. 8. 9. 10.11. 12. 14. 21. 24. bablar

satın almasının anlatıldığı hadis, on yerde zikredilir. Hz. Aişe (r.a.)'nın Berire'yi satın alıp hürriyetine kavuşturması yirmi ikiden fazla yerde zikredilir. Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiği Hayber Fethi'nin anlatıldığı hadis otuz beş defa tekrar edilmiştir. (8)

Aynı anlam ifade eden bir hadisin, kendisine birden fazla hocasından geldiğini belirtmek için Müslim'in yaptığı gibi peş peşe getirip tekrar etmesine örnek olarak Kitâbu's-Salât: 4'de bulunan ve peş peşe gelen ilk üç hadisi verebiliriz.

Bir hadisi baştan sona aynı senedle tekrar ettiği çok nadirdir. Her tekrarda senedlerinin farklı olmasına özen gösterir.

Bazen büyük bir hadisi parçalayarak ilgili başka bir babda tekrar ettiği de görülür. Kitâbu't- Teyemmüm: 1'de olduğu gibi burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilen beş özellik anlatılır. Kitâbu Farz'ı'l- Humus: 8'de konu ile ilgili olan sadece bir cümlesini verme şekliyle tekrar eder. Yine buna bir örnek olarak şu hadisi getirebiliriz: Kitâbu'l-Hayz: 6'daki hadisin Kitâbu's-Şehâdât: 12'de konu ile ilgili olan bölümünü getirerek tekrar eder.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadis çalışmasına (Concordance'e) uyumlu olarak yaptığı kitap ve bab rakamlama çalışması, günümüzde yalnız metin veya şerh baskılarının hemen hemen bütün baskılarında dikkate alındığı görülür.

el-Câmiu's-Sahîh'in Günümüze Kadar Ulaşmasında Geçirdiği Süreç

Her ne kadar bazen doksan bin kişinin el-Câmiu's-Sahîh'i dinlediğinden söz edilse de bu eseri sonraki nesillere aktaran ravilerin sayısı oldukça azdır. el-Câmiu's-Sahîh'i doğrudan Buhârî'den aktaran ravi beş tanedir. Bunlardan en tanınmış ve rivâyeti günümüze kadar uzanan ravi, **Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Firabrî**'dir. Firabrî, el-Câmiu's-Sahîh'i bizzat Buhârî'den ilki h. 248 m, 862 yılında, diğeri h. 252 m. 866 yılında olmak üzere iki defa dinlemiştir. el-Câmiu's-Sahîh'i Firabrî'den aktaran ravi sayısı on tanedir. Bu on raviden: **Kuşmihenî**, **Müstemlî** ve **Hamevî'nin** rivayetlerini, **Ali b. Muhammed el- Yunînî** (701/1301) diğer rivâyetlerin bir kısmını da ele alarak birleştirmiş ve Firabrî'den sonra çeşitli kollara ayrılan nüshaları bir araya getirerek nüsha birliği sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca karşılaştığı gramer problemlerini düzeltmiş, çözemediklerini devrinin dil ve gramer otoritesi olan **İbni Mâlik** ile iş birliği yaparak çözmeye çalışmış, bu hususta büyük özen göstermesi nedeniyle nüshalar arasında fazla bir fark doğmamıştır. el-Câmiu's-Sahîh'in rivâyetleri üzerinde araştırma yapmış olan müsteşrik Johann Fück, nüshalarda çok büyük metin değişikliğinin bulunmadığını belirtmekte ve görülen bir kısım değişik okuyuş şekillerinin manaya çok az tesir ettiğini söylemektedir.

Bugün elimizde bulunan el-Câmiu's-Sahîh'in en yaygın olan baskısı, Sultan II, Abdülhamid Han'ın emriyle basılmış olan ve Yunînî'nin nüshası esas alınıp kenarına diğer farklılıklar da kaydedilerek 1313- 1315 yılları arasında dokuz cilt halinde Bulak'ta basılan çalışmadır. Bu baskının arkasından Hacı Zihni Efendi'nin tashihi ile 1315 yılında sekiz cilt olarak İstanbul'da basıldığını görmekteyiz. Bunlardan önce 1279 ve 1299'da Mısır'da, 1280 ve 1286'da Bulak'ta gerçekleştirilen baskıları vardır.

Hemen hemen dünyanın bütün kütüphanelerinde yazmalarına rastlanabilinen Buhârî'nin en eski nüshası Mingana 225 numaralı, 370-390 tarihli ve **el-Mervezî anî'l-Firabrî** rivâyetli nüsha olup 1936 yılında Cambridge'de basılmıştır. (9) Neticede on dokuzuncu asrın sonlarına kadar rivâyet ve yazı ile aktarılan el-Câmiu's-Sahîh, bu tarihten sonra baskı ile de aktararak günümüze kadar gelmiştir. Bugün elimizdeki değişik baskıların yanında bilgisayar ortamına da girerek çeşitli CD'lerinin yapıldığını görmekteyiz. Buhârî'nin kaynakları konusunda M. Fuad Sezgin'in, **Buhârî'nin Kaynakları** isimli orijinal bir çalışması vardır, eser 1956 yılında İstanbul'da, 2000 yılında Ankara'da basılmıştır.

İslâm dünyasında Kur'ân-ı Kerim'den sonra en büyük ilgiyi Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'i görmüştür. Hadislerinin titizlikle seçilmesi ve mükemmel bir tertibe sahip olması, içeriğinin zenginliği değerini artırmıştır. Geçmişte el-Câmiu's-Sahîh'e verilen önemin bir başka görüntüsü sevap kazanmak, hastalıklardan, maddi ve manevi sıkıntılardan, belalardan kurtulmak ve murada nail olmak için **Buhârî okuma ve Buhârî hatmi indirme** şeklinde de olmuştur. Buhârî'nin sıkıntılı günlerde okunduğu takdirde insanları huzura kavuşturduğunu, deniz seyahatinde birlikte götürülmesi halinde geminin batmadığını söyleyen İbni Cemre (699/1300) bütün bu meziyetleri duası makbul bir kişi olan Buhârî'nin okuyucularına dua etmiş olmasıyla açıklamaktadır. Miladi 1281 yılında Tatarlar Suriye'ye girdiği zaman Melik Mansur, karşı savunmaya

(8) Kitâbu's-Salât: 12'de geçen bu hadis, değişik konulan içeren ve Hayber Seferi'nin anlatıldığı hadisin bir bölümüdür, Hadis çeşitli şekilde tekrar edilir, tekrarlarının bazı içeriğinin başka yerlerdeki kısa veya uzun tekrarlarıyla birlikte 35 defa tekrar edildiği görülür: Kitâbu'l-Ezân: 6, Kitâbu'l-İdeyn: 6, Kitâbu'l-Buyû: 108, 111, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer: 71, 74, 102, 102, 102, 130, 197, 197, Kitâbu Ehâdisi'l-Enbiyâ: 10, Kitâbu'l -Menâkıb: 28, Kitâbu'l -Megâzî: 27, 27, 38, 38, 38, 38, 38, 38, 38, 38, Kitâbu'n-Nikah: 12, 60, 67, Kitâbu'l -Etime: 10, 28, Kitâbu'z- Zebâih ve's-Sayd: 28, Kitâbu'l -Edeb: 102,104, Kitâbu'd-Deavât: 36,40, Kitâbu'l-İ'tisâm: 16

(9) Hadis Literatürü, Yusuf Özbek'in dipnotu, s. 2

geçmeden önce Buhârî hatmi indirilmiştir. **İbni Dakîk**, Moğol istilası karşısında camilerde indirilen Buhârî hatminin tamamlanması ile Moğol ordusunun bozgununun başladığını söyler. Tarihte buna benzer uygulamaların yapıldığını hatta TBMM açılışından önce Kur'ân-ı Kerim hatmi ile birlikte Buhârî hatminin yapıldığını görmekteyiz. Osmanlılar döneminde "Buhârîhân" isimli maaşlı görevliler asırlar boyu camilerde Buhârî okuma ve okutma hizmetleri vermişlerdir.

Buhârî hatminin âdâb ve şekli ile faydalarına dair kitaplar yazılmıştır. S. Kemal Sandıkçı, Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar isimli eserinde bu konuda yirmi çalışmanın ismini vermektedir. Bu konuda, Abdurrahmân el-Bennâ es-Sâati'nin, İrşâdu'l-Kâr ile 'l-İstihâra min Sahîhi'l-Buhârî isimli çalışması 1937 yılında Kahire'de basılmıştır.

el-Câmiu's-Sahîh Üzerinde Yapılan Çalışmalar

el-Câmiu's-Sahîh üzerinde yapılan çalışmalara göz attığımızda bunların beş yüze yakın olduğunu görmekteyiz. **Bu çalışmaların yirmi üçü batı dillerinde yapılmıştır.** Çalışmaların büyük bir kısmı şerh çalışmalarıdır. 244 şerh çalışması yapılmış olup bu şerhlerden elli dördü basılmış, altmışı alfası el yazması halindedir. Diğer şerh çalışmaları henüz elde mevcut olmayıp bazı eserlerde adı geçmektedir. el-Câmiu's-Sahîh'i ilk defa şerheden, 378 yılında vefat etmiş olan **Muhammed b. Ahmed en-Nisâbü'rî** olup eserinin adı Şerhu'l-Buhârî'dir. Ancak tanınmış olan en eski çalışma ise 388 yılında vefat etmiş olan **Ebû Süleyman el-Hattâbî'ye** aittir. Kendisinin **İ'lâmu's-Sünen** ⁽¹⁰⁾ adını verdiği bu çalışma diğer çalışmalara temel teşkil etmiştir. Her ne kadar İslâm âleminde Buhârî şerhi olarak pek çok kitap yazılmış olsa da hiçbiri bu sahada **İbni Hacer'in Fethu'l Bârisi** ile **Bedruddin el- Aynî'nin Umdetü'l-Kârî'si** kadar önemli yer tutmamıştır. Her iki âlim hem çağdaş hem de birbirleriyle boy ölçüşecek derecede olmaları, belki de aralarındaki rekabet nedeniyle eserlerine büyük özen göstermişler, ele almadık hiçbir mesele bırakmamaya çalışmışlardır. Kendilerinden önceki **İbni Battal el-Kurtubî** ile **el-Kirmânî'nin** şerhleri her ikisine ışık tutmuştur. İbni Hacer, Fethu'l-Bârî'yi yirmi dört yılda hazırlamakla beraber bitirdiği yıldan vefatına kadar geçen on bir yılda çeşitli ilave ve düzeltmelerde bulunmuştur. Bedruddin el- Aynî ise Umdetül-Kârî'yi yirmi yedi yılda hazırlamıştır. Bu iki âlimin çalışmalarının adasından **el-Kastalânî'nin** çalışması da elden düşmeyen şerhlerden birisidir.

Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'in üzerine yapılan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) - Şerh çalışmaları
- 2) - Rical çalışmaları
- 3) - Buhârî ve Müslim'i birleştirme çalışmaları
- 4) - Özetleme (ihtisâr) çalışmaları
- 5) - İstihraç çalışmaları
- 6) - Müstedrek çalışmaları
- 7) - Hatminin nasıl yapılacağı hakkındaki çalışmalar
- 8) - Rivayeti ile ilgili çalışmalar
- 9) - Bab başlıkları hakkındaki çalışmalar
- 10) - Muallak hadisleri hakkındaki çalışmalar
- 11) - Fihristleme çalışmaları
- 12) - Etraf çalışmaları
- 13) - Bunların dışındaki diğer çalışmalar

el-Câmiu's-Sahîh'i Özetleme (İhtisar) Çalışmaları

el-Câmiu's-Sahîh'i çeşitli şekillerde kısaltıp özetleme çalışmaları hicri dördüncü asrın sonlarına doğru başlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmı tekrar eden hadislerin çıkarılması şeklinde, bir kısmı belirli konudaki hadislerin

⁽¹⁰⁾ Hattâbî'nin eserinin adı konusunda değişik görüşler vardır. Bu kitaba değinen Türkçe kaynaklarda yukarıdaki isim verilmektedir. (Bakınız, Kemal Sandıkçı, Sahih-i Buhârî üzerine yapılan çalışmalar, s. 24. İsmail Lütfi Çakan Hadis Edebiyat, s. 59. dipnotta "A'lâmu's-Sünen" adıyla Suudi Arabistan'da doktora tezi yapıldığını söylemektedir. Yaşar Kandemir, DİA maddesi el-Câmiu's-Sahîh, s. 118. Müctea uğur Hadis Edebiyat, s. 244. Yusuf Özbek, Hadis Literatürü, s. 401, dipnotta)

Eserin tahkikini yapan Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman Âl Suûd, "Tahkîku İsmi'l-Kitâb" başlığı altında (164-68) kitabın değişik isimlerini bildirmektedir. Mühkikin kanaatine göre eserin ismi "A'lâmü'l-Hadîs fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî" şeklindedir. Nitekim kitap bu isimle 1988 yılında Mekke'de basılmıştır. (Hattâbî'nin bu eserinin ismi konusunda bizi bilgilendiren sayın Ahmet Tahir Dayhan'a şükranlarımızı arz ederiz.)

seçilmesi şeklinde, bir kısmı sözlü (kavli) hadislerinin seçilmesi şeklinde, bir kısmı uyarma ve özendirme (terhib ve terğib) şeklinde olduğu gibi, bir kısmı da Buhârî ve Müslim'i birleştirerek ortak hadislerini çıkarma şeklinde olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konudaki ilk çalışma **Küşmihenî** tarafından yapılmıştır. Buhârî'nin öğrencisi ve kitabını bize aktaran Firabrî'den ders alan Küşmihenî'nin çalışmasının adı: **Cüzün fihî'l-Hadîsu'l-Mietu'l-Muhrace min Kitabî Sahîhi'l-Buhârî**'dir. Adından da anlaşılacağı gibi el-Câmiu's-Sahîh'ten seçme yüz hadis içerir. Diğer çalışmaların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Muhtasaru'l-Buhârî, el-Muhalleb b. Ahmed İbni Ebî Sufre,

Muhtasaru's-Sahîh, Muhyuddin İbni Arabî,

Muhtasaru's-Sahîh, Ahmed b. Ömer el-Kurtûbî,

Zübdetü'l-Buhârî, Ömer Ziyâuddin Dağistânî, sözlü (kavli) hadislerin seçimi şeklinde hazırlanmış olan bu çalışma 1524 hadis içerir. 1330 yılında Kahire'de basılmış, müellifin çevirisiyle de 1341 yılında İstanbul'da yayınlanmış ileriki yıllarda da değişik baskıları yapılmıştır. Ömer Ziyâuddin Dağistânî'nin **Zübdetü'l-Buhârî** isimli bu çalışması, İsmail ağa camii emekli imam hatibi Mahmud Ustaosmanoğlu tarafından **Sirâcu'l-Muttakîn** adı ile özetlenmiş ve Osmanlıca kısa açıklamaları ile Arapça harflerle basılmıştır. Bu çalışma 620 hadis içermekte olup değişik mütercimlerce Türkçeye de çevrilerek basılmıştır.

el-Elfü'l-Muhtâra min Sahîhi'l-Buhârî, Abdüsselâm b. Muhammed Harun, 1959 yılında Kahire'de basılmıştır.

Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi, Konyalı Mehmed Vehbi, el-Câmiu's-Sahîh'in bir özeti olan ve 1650 hadis içeren bu çalışmaya Sahîh-i Buhârî, adı verilmiştir. Aslında bu çalışma Buhârî'nin özeti olup müellif hangi usule göre özetlediğini önsözünde bildirmemektedir. Kitabın iç kapağındaki "Tam metin Sahîh-i Buhârî'de rivâyet zinciri kaldırılıp, tekrar olan hadisler birleştirilmiş böylece, dört cilde, Buhârî'de bulunan bütün hadisler dercedilmiştir." ifadesi bize bazı malumatlar vermektedir. Ancak tekrar eden hadisleri özetlemenin ne şekilde yapıldığı açıklanmamıştır. Eseri incelediğimizde çevirisini yaptığımız, İmam ez-Zebîdî'nin et-Tecrîdu's-Sarîh li Ehâdîsi'l-Câmii's-Sahîh, isimli çalışmasındaki birbirine benzer hadisleri çıkararak özetleme yaptığı kanaatine vardık. Belki de, Abdullah b. Hicâzî b. İbrahim eş-Şerkâvî'nin özetlediği ve 1954, 1955, 1958 yıllarında Kahire'de basılmış olan et-Tecrîdu's-Sarîh muhtasarını esas almış olabilir.

Muhtasaru Sahîhi'l-Buhârî, Nâsiruddin el-Elbânî, 1986 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

S. Kemal Sandıkçı, Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, isimli eserinde kısaltma ve özetleme konusunda yirmi dört eser adı vermektedir. ⁽¹¹⁾

İmam ez-Zebîdî ve et-Tecrîdüs'Sarîh'i

Zeynuddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, hicri 812-893 miladi 1410-1488 yılları arasında Yemen'de Zebîd beldesinde yaşamıştır. Hadis, fıkıh ve edebiyatla uğraşmış Hanefi fukahasıdan bir âlim idi. İlimle uğraşan bir aileden gelmektedir. Dedesi ve babası da bölgesinin âlimlerinden olup Teiz ve Zebîd medreselerinde yetişmiş ve eğitim vermişlerdi. Yemen'de zamanının tanınmış hadisçilerinden kabul edilir. Kendisinin vefatıyla Yemen'de hadis konusundaki yeri doldurulamamıştır.

Eserleri

Tabakâtul-Havâs, el-Fevâid ve's-Silât ve'l-Avâid, Nüzhetü'l-Ahbâb, Ehlü's-Sıdk ve'l-İhlâs, Lahzu'l-Elhâz, et-Tecrîdu's-Sarîh li Ehâdîsi'l-Câmii's-Sahîh.

Üzerinde çalışmış olduğumuz **et-Tecrîdu's-Sarîh li Ehâdîsi'l-Câmii's-Sahîh**, kendisinin hadis alanında ortaya koyduğu bir çalışmasıdır. Bu çalışmasında Buhârî'nin tekrar eden hadislerini çıkararak el-Câmiu's-Sahîh'i kısaltıp özetlemiştir. Önsözünde yaptığı açıklamada, kısaltma çalışmasını ne şekilde ve hangi usullere göre yaptığını anlatmıştır.

et-Tecrîdu's-Sarîh 1287 Bulak'ta, 1313, 1322, 1323, 1335 Kahire'de, İbrahim Berake'nin tahkiki ile 1985 Beyrut'ta, Dr. Mustafa el-Buğa'nın tahkiki ile 1988, Dimaşk'ta basılmıştır.

Şerhleri

Şerhu Muhtasari'z-Zebîdî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım el-Gazzî (859-918)

el-Fethu'l-Mübtedî bi Şerhi Muhtasari'z-Zebîdî, Abdullah b. Hicâzî b. İbrahim eş-Şerkâvî (1227) Bu çalışma 1320,1330,1338,1345,1936,1958 yıllarında Kahire'de basılmıştır.

(11) Bu bilgiler, Prof. Dr. S. Kemal Sandıkçı'nın Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir'in Dîa el-Câmiu's-Sahîh maddesi, Prof. Dr. Müctebâ Uğur'un Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Hadis İlimleri Edebiyatı isimli çalışmalardan alınmıştır. Verilen bilgilerin kaynakları ve geniş bilgi için ilgili eserlere bakınız

Ayrıca bu müellif tarafından **et-Tecrîd'in kısaltılmış özeti** de yapılmış 1954, 1955, 1958 yıllarında Kahire'de basılmıştır.

Avnu'l-Bârî, Sıddık Haşan Han (1307) Bu çalışma 1297 yılında Bulak'ta, 1299 ve 1307 yıllarında Pehviyal'de basılmıştır.

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi: I-III. ciltlerinin Ahmed Naim Efendi tarafından, IV-XII. ciltlerinin Prof. Kâmil Miras tarafından terceme ve şerhi yapılmıştır. Prof. Kâmil Miras, 1947 yılında bitirdiği IV-XII. ciltlerini on yılda hazırlamıştır. Türkçe'de, Tecdîd veya Tecdîd-i Sarih denildiğinde bu çalışma kastedilir. Yine çoğu kesimce bu çalışmanın, Sahîh-i Buhârî olduğu zannedilir.

Bu Konuda Yeni Bir Çalışmaya Duyulan İhtiyaç

Önceki dönemlerde yapılan et-Tecdîdu's-Sarih Tercüme ve Şerhinin dilinin ağırlığı, pek çok Okuyucunun Buhârî'den istenilen ölçüde faydalanmasına engel teşkil etmiştir. Değişen dünyamızda insanlarımızın görüş ve düşünceleri de değişmiş, hadislerle bakış ve yaklaşımlarında farklılıklar gözlenmiştir. Günümüzde akli ön plâna alan eleştirici ve yargılayıcı yaklaşımlar, bazı hadislerle bakışı yeniden gözden geçirmeyi ve zihne takılan soruları çözmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Hz. Mûsâ (a.s.)'ın ölüm meleğini tokatladığını bildiren haberde olduğu gibi. Zira ilk bakışta bir peygamberin meleği tokatlaması bazılarınca tuhaf görülerek onun ölümden kaçtığı şeklinde anlaşılır, hatta uydurma haberler olarak görülebilir. Geçmişteki insanların aklına takılmayan hususlar günümüz insanın kafasını kurcalamış, aklına yatmayanları ya içine atmış ya da inkâr yoluna gitmiştir. Kadınların çoğunun cehennemlik olduğunu bildiren habere de bu şekilde yaklaşılmaktadır. Yine bir diğer husus da önceki dönemlerde bilinemezken günümüzde kısmen de olsa bilinebilen bazı gayb meseleleridir. Mesela, "Rahimlerde ne olduğunu hiçbir kimse bilemez." ifadesini bugünkü ultrasonla teşhis hadisesi karşısında nasıl anlamalıyız? Yine "Yağmurun ne zaman geleceğini hiçbir kimse bilemez." ifadesini bugünkü hava tahminleri karşısında nasıl anlayabiliriz?" İşte bu ve benzeri hususlarda günümüz insanının anlayabileceği şekilde hadislerle açıklama getirme lüzumu hissedilmektedir. Biz bu çalışmamızda böyle yerlerde gücümüz nisbetinde açıklama getirmeye çalıştık.

Önceki tercüme ve şerh, her ne kadar çok değerli ve kıymetli, uzun mesai harcanmış bir çalışma olsa da, açıklamalar çok uzun tutulduğundan ihtisası olmayan kimselerin istifadesi mümkün olamamaktadır. On iki ciltlik bir eserin baştan sona okunması ve bundan istifade edilmesi çoğu kimselerce yorucu ve sıkıcı görülmektedir. Aslı bir cilt olan bir esere yazılan on bir ciltlik açıklama, okuyucuyu bazen ana metinden uzaklaştırarak bir fıkıh deryasına veya İslâm tarihi sahasına götürmüş, öz konudan uzaklaştırmıştır. Ancak, konunun mütehassıslarının söz konusu çalışmadaki açıklamalardan istifadesi sürecektir. Şu da bir gerçek ki kısa yoldan hadis okuyup incelemek isteyenler için bu uzun açıklamalar hedefe ulaşmayı geciktirmektedir.

Diğer taraftan okuyucu Buhârî'nin ana metnini değil, et-Tecdîdu's-Sarih'i okumaktadır. Bu nedenle et-Tecdîdu's-Sarih'teki bir hadisin ana metnin neresinde olduğu belirtildiğinde okuyucunun Buhârî içerisindeki seyahatinin yerini daha iyi kavrayacağı bir gerçektir. et-Tecdîdu's-Sarih'teki hadislerin ana metinde nerede olduğunu belirten, Buhârî'nin en önemli özelliği olan tekrarlar açısından bu hadisin nerede ve kaç defa tekrar ettiğini bildiren bir tahririn, öncelikle bu sahadaki mütehassıslara bir fayda temin edeceği açıktır.

Gerek belirtmiş olduğumuz nedenlerden gerekse benzeri diğer nedenlerden dolayı yeni bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Sünnetin ihyası açısından Buhârî gibi hadis klâsiklerini yeni bir çalışmayla her zaman gündemde tutmaya ihtiyaç vardır.

et-Tecdîdu's-Sarih Çalışmamızın Usulü

Yukarıda belirtildiği gibi et-Tecdîdu's-Sarih'in çeşitli baskıları yapılmıştır. İmam Zebîdî, Buhârî'yi kısaltırken tekrar eden hadisleri çıkarmış eğer tekrarda fazlalık varsa sadece fazla olan ifadeyi bırakarak hadisin yukarısının daha önce geçtiğini söylemiştir. Ancak bazı yerlerde, bırakılan bölümle önce geçen bölümün bağlantısını kurmak zor olabilmektedir. Bu nedenle et-Tecdîdu's-Sarih'in en son baskısını yapan Dr. Mustafa el-Buğa, böyle yerlerde ana metindeki hadisi olduğu gibi alarak bu zorluğu gidermiştir. Onun bu çalışması okuyucuya kolaylık sağladığından, çevirimizi bu çalışmaya göre yaptık. İbrahim Berake'nin numaralandırması, temel aldığımız ana metne daha uyumlu olduğundan ve Dr. Mustafa el-Buğa'nın baskısında bazı numara hatalarının bulunması nedeniyle numaralar İbrahim Berake'ye göre verilmiştir. Ana metin olarak, en son çalışma olan Sahîhu'l-Buhârî, tah. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm, Şeriketu Dârî'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, Beyrut, 1995, baskısı dikkate alınmıştır.

Okuyucuyu hadisle baş başa bırakmak için açıklama ve şerhlere girmedik. Hadisteki mesajı herkesin kendi anlayışına göre algılamasını hedef edinerek çoğu yerin açıklamasını okuyucunun anlayışına bıraktık. Ancak zihinde problem oluşturacak ve yanlış anlamaya neden olacak yerlerde açıklamalarda bulunarak okuyucuya bilgi vermeye çalıştık.

Hadislerin anlaşılmasındaki problemi elden geldiğince gidermeye çalıştık. Getirilen açıklamalarımızda ihtilafı ortadan kaldırmayı, zihindeki problemi çözmeyi hedef edindik. Problemlili görülen hadislere yaklaşım metodumuz, aklımıza yatmayan hususlarda hemen inkâr yoluna başvurma yerine, bunca yıldır insanların karşı çıkmadığı hadisleri ben nasıl anlayabilirim, mantığı olmuştur. Aklımıza yatmadığından kabul etmediğimiz bir hadis, gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözü ise bu durumda kendisinin söylemiş olduğuna söylememiştir, demek durumundayız. Bu da kendisi adına yalan olacaktır. Biz biliyoruz ki Hz. Peygamber (s.a.v.): **"Kim, söylemediğim bir şeyi benim üzerimden söylese, cehennemdeki yerine hazırlansın"** buyurmuştur. Bu hadisten anladığımız, kendisinin söylemediği bir sözü söyledi, diyerek onun adına yalan uydurmanın kişiyi cehennemlik yapacağıdır. Onun adına hadis uydurmak ne kadar kötü bir şey ise onun söylemiş olduğunu söylemedi demek de o kadar kötüdür. Birisi uydurulan yalanla sahayı genişletirken, diğeri daraltmaktadır.

Bizim bu alandaki getirdiğimiz bir diğer yenilik ise hadislerin tahrici olmuştur. Okunan hadisin ana metin Buhârî'nin neresinde olduğu, eğer tekrar ediliyorsa bunun kaç defa ve nerelerde olduğu belirtildi. Tekrarların belirtilmesiyle bir bakıma 2225 hadisle yaklaşık 7500'ü bulan hadis deryasında dolaşma imkânı sağlanmış oldu.

Okunan hadisi kitabın içerisindeki bir başka hadis açıklıyorsa, bu hadise gönderme yapılarak hadisin hadisle açıklanması yoluna gidildi. Bu tür göndermelerle kitabın hacminin küçük tutulması sağlanmıştır. Kitapta hadisin benzeri varsa buna da işaret edilerek gönderme yapıldı.

İmâm Nevevî, Müslim Şerhinde: "Bilesin ki âlimler Kur'ân-ı Kerim'den sonra kitapların en sahihinin Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim olduğunda ittifak etmiştir. Her ikisi arasında, Buhârî'nin kitabı ise en sahihidir." demektedir. ⁽¹²⁾

Diğer taraftan, bir kısım muhaddislerce ve özellikle Mâlikî mezhebinden olan bazı âlimlerce İmâm Malik'in Muvattâ'sı en sahih olan kitap kabul edilmiştir. Şah Veliyyullah Dihlevî de sahih hadisleri içeren kitapları dört tabakaya ayırmıştır: Buna göre üç kitap, İmâm Malik'in Muvattâ'sı ile Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim en sahih olan birinci tabaka kitaplarıdır. (Hüccetullâhi'l-Bâliğa, I. 491) Onun bu tasnifi son dönem muhaddislerinden Muhammed Cemâlüddin Kâsimî (Kavâidut-Tahdîs, s. 247-249) Muhammed Abdurrahmân Mübârekpûrî (Mukaddime, Tuhfetü'l-Ahvezî, s. 45) gibi araştırmacı otoritelerce de kabul görmüştür.

Eğer hadisi Müslim de rivâyet etmiş ise bu rivâyet belirtilerek bulunduğu yer gösterildi. Böylece müttetekun aleyh hadislere de işaret edilmiş oldu.

Müttetekun aleyh hadislerin tespiti konusunda bu güne kadar değişik çalışmalar yapılmıştır. Bizim tespitimiz bu konudaki en son çalışma olan merhum Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin çalışması esas alınarak hazırlanmıştır. Fakat kendisi bu konuda esnek davrandığından tespitlerindeki müttetekun aleyh olması uzak olanlara yer verilmemiştir. İmâm Malik'in Muvattâ'sı, Buhârî'nin kaynakları arasında yer alır. Buhârî, Muvattâ'daki 300 hadisi 600 değişik yerde zikreder. ⁽¹³⁾ Şah Veliyyullah Dihlevî'nin tasnifini dikkate alarak Muvattâ'da geçen hadisleri de belirttik. Böylece Müttetekun aleyh hadislerin belirtilmesiyle birlikte Muvattâ hadislerini de göstererek birinci tabaka hadis kitaplarının her üçünde de bulunan hadisler belirtilmiş oldu.

Bazı numaraların önündeki " & " işareti hadisin müttetekun aleyh olduğunu, " {•} " işareti hadisin Muvatta'da da rivâyet edildiğini, " {&} " ise hadisin hem Müslim'de hem de Muvatta'da rivâyet edildiğini gösterir.

Bizim çalışmamızda devamlı elden bırakmadığımız ve daima imdadımıza koştan, hadislerin kapalılığında yolumuzu açan İmam Bedruddin el-Aynî merhumun **Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî** isimli eseri olmuştur. Bunun dışındaki diğer önemli çalışmalardan İbni Hacer merhumun Fethu'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî isimli eseri ile Kastalânî merhumun İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî isimli eseri de her ne kadar kayda değer birer çalışma olsa da Aynî merhumun, hadislerdeki dil açısından kapalılığı gidermek için getirdiği açıklamalar kendisinin kitabını, çevirimizde daima ön plânda tutmamıza neden olmuş, âdeta takıldığımız yerde bize bir hoca, bir ağabey olmuştur. Diğer taraftan Türkçe çalışmalardan hemşehrim üstat Kâmil Miras hoca efendinin on yılda hazırladığı Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi isimli kıymetli eseri devamlı başvuru kaynağımız olmuştur. Mehmed Sofuoğlu merhumun on

⁽¹²⁾ Şerhu Sahîhi Müslim, 1.128

⁽¹³⁾ Buhârî'nin Kaynakları, M. Fuâd Sezgin, II. İlhika, s. 315, 2. Dipnot

dört yılda tamamladığı ve Kâmil Miras merhumdan çok yararlandığı Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi isimli kıymetli çalışması da başvuru kaynağımız olmuştur. Ahmed Davudoğlu merhumun Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi isimli çalışmasından da yer yer ilgili hadislere bakıldı. Allah, ebediyete göç eden bu üstatlarımızın kabirlerini nurlandırın.

Yüce Rabb'imden bu çalışmamı kabul buyurmasını, okuyup amel etmemi ve Müslüman kardeşlerimin de okuyup faydalanarak amel etmelerini, mahşer gününde amel defterimde salih amel olarak kaydedilmiş bulmamı niyaz ederim.

Bizi yaratan Rabb'imize sonsuz hamd ü senalar olsun, Efendimiz Muhammed Mustafa'ya onun temiz hanesine, ashabına sonsuz salât ve selâm olsun.

«Rabb'imiz, Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim ilmimiz yoktur.» (Bakara: 32)

«Lütfedip bizi hidâyetiyle bu makamlara eriştiren Allah'a hamd olsun. Allah bizi doğru yola iletmeseydi biz doğruya ulaşamazdık.» (A'râf: 43)

«Benim başarmam ancak Allah sayesinde, ben Ona güvendim ve Ona dönerim.» (Hûd: 88)

«Rabb'im, göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimdeki bağ çöz ki sözümü anlasınlar.» (Tâ Hâ: 25-28)

«Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verir dilediğinden de çekip alırsın, dilediğini güçlü kılar dilediğini de alçaltırsın. Sen kesinlikle her şeye güç yetirirsin.» (Âl-i imrân: 26)

«Rabb'im, bana hikmet ver ve beni salihlerin içerisinde kat. Sonra gelecek içerisinde benim için doğruluk dili kıl. Beni nimet cennetlerine sahip olanlardan kıl. Herkesin diriltileceği günde beni mahcup eyleme. O gün ki, sadece Allah'a sağlam bir kalple gelenin dışında ne mal ne de evlat fayda verir.» (Şuarâ: 83-87)

«Senden başka ilâh yoktur, Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim, ben haksızlık edenlerden oldum. Rabb'im, beni yalnız bırakma.» (Enbiyâ: 87,89)

«Rabb'imiz, hesap görüleceği günde beni, annemi, babamı ve müminleri bağışla.» (İbrahim: 41)

«Rabb'imiz, Sana tevekkül ettik Sana yöneldik dönüş Sanadır. Rabb'imiz, bizi kâfirler için deneme yapma, bizi bağışla. Sen, kesinlikle güçlüsün ve hüküm sahibisin.» (Mümtehine: 4-5)

«Rabb'im, bozguncu fesatçılara karşı bana yardım eyle.» (Ankebût: 30)

«Rabb'im, şeytanların vesvese ve dürtülerinden Sana sığınırım, onların karşıma çıkmalarından da Sana sığınırım.» (Müminûn: 97-98)

«Rabb'imiz, bize hidâyet verdikten sonra kalplerimizi saptırma. Katından bize rahmet bağışla. Sen gerçekten çok çok bağışta bulunansın. Rabb'imiz, Sen kimi ateşe sokarsan, artık onu perişan edersin. Zâlimlerin artık hiçbir yardımcıları yoktur. Kulak verdik ve iman ettik, günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört, bizim canımızı iyi kimselerle birlikte al.» (Âl-i imrân: 8, 192, 193)

«Rabb'imiz, unuttur veya hata edersek bizi hesaba çekme. Rabb'imiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme. Rabb'imiz, gücümüzün yetmeyeceğini bize yükleme, bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim sahibimiz yardımcımızsın, kâfir toplumlara karşı bize yardım et.» (Bakara: 286)

«Onların dualarının sonu da, hamd âlemlerin Rabb'inedir.» (Yûnus: 10)

Abdullah Feyzi Kocaer, Karatay - KONYA

Sahih-i Buhârî'yi Özetleyen İmam ez-Zebîdî'nin Önsözü

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hamd ve övgü, eşsiz yaratan, şekil veren, yoktan var eden, karşılıksız bağışta bulunan, her türlü imkânların kapısını açan, bol bol rızık veren, hak etmeden önce nimetleri vermeye başlayan Allah'adır.

Allah'ın salât ve selâmı, güzel ahlâkı tamamlamak için Peygamber olarak gönderdiği, tartışmasız bütün yaratıklara hatta sonsuzluklardaki varlıklara üstün kıldığı Rasûlüne, çok yardım yapmakla tanınan onun hanesine ve boyun eğip itaat etme erbabı olan onun ashabinadır. Allah'ın gece ve gündüz sürekli devam eden salâtı üzerlerine olsun.

Bu girişten sonra şunu bil ki hadisçilerin önderi, büyük ve tek imam Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî (r.h.)'in "**el-Câmiü's-Sahîh**" isimli kitabı İslâm aleminde düzenlenmiş kitapların en yücresi, faydası en çok olanıdır. Ancak çeşitli konular içerisinde yayılmış olarak tekrar eden birtakım hadisler vardır ki bir kimse herhangi bir konuda bir hadise bakmak isterse, uzun araştırma ve çalışmalardan sonra bu hadise ulaşabilir. Aslında Buhârî (r.h.)'in kitabını bu şekilde düzenlemesindeki amacı böyle bir hadisin kendisine ulaşan sened yollarının çok ve meşhur olduğunu belirtmek istemesidir. Bizim buradaki amacımız ise kitabındaki hadislerin tamamının sahih olduğu bilinmesi nedeniyle, hadislerin senedlerini değil, kendilerini almaktır.

İmam en-Nevevî, Müslim Şerhi'nin önsözünde: "...Buhârî'ye gelince kendisi, senedleri değişik benzer hadisleri birbirlerinden farklı ve uzak bölümlerde zikreder. Bu çeşit hadislerin çoğunu da aklen bulunması daha uygun olan bölümün dışında bir yerde getirir. Bu nedenle zikrettiği sened yollarını anladığına kanaat getirmek ve bu yolları toplamak bir hadis talibine zor gelmektedir. Geçmiş dönemlerdeki hadis hafızlarından bir kısmı böyle yerlerde hataya düşüp Buhârî'nin sahihinde bulunduğu halde aklen düşünülmeyen bir yerde zikredilmesi nedeniyle, bazı hadislerin Buhârî'de bulunmadığını söylemişlerdir." demiştir, ⁽¹⁴⁾

Durum böyle olunca Buhârî'deki tekrar eden hadisleri çıkarmak istedim. Zorluk çekmeden hadislere ulaşılsın diye senedleri de çıkardım, tekrar eden hadisler geldiğinde ilk önce hangisi gelmiş ise onu bıraktım, ancak ikinci bir yerdeki tekrar eden hadiste ilave var ve bu ilave de faydalı ise bunu zikrettim, bunun dışındakileri çıkardım. Bazen bir hadis özet olarak gelir, sonraki bölümlerde başka bir senedle daha geniş olarak gelmiş ise daha faydalı olur, diye birinciye çıkarıp ikinci hadisi yazdım.

Bu kitapta sadece senedi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşan muttasıl hadisleri zikrettim, (tâbiînden gelen söz ve fiiller olarak tarif edilen) maktu' (senedinin başı veya tamamı atılmış, senedi noksan olan) ve muallak hadislere girmediğim gibi, hadisle ilgisi olmayan, içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zikri bulunmayan "Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.)'ın Benî Sâide gölgeliğine gitmeleri ve aralarında geçen konuşmalar", "Hz. Ömer (r.a.)'ın öldürülmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın yanına gömülmesi için Hz. Aişe (r.a.)'dan izin alması için oğluna vasiyet etmesi, şûra kurmalarını belirten konuşması", "Hz. Osman (r.a.)'a biat edilmesi", "Hz. Zübeyr (r.a.)'ın, borcunu ödemesi için oğluna vasiyet etmesi" gibi benzeri sahabe ve tâbiîne ait olan haberleri de doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili olmadığından zikretmedim.

Hadisleri kimin rivâyet ettiği bilinmesi için, rivâyet eden sahabinin ismini belirttim, bunu yaparken de çoğu kere Buhârî'nin ifadelerine bağlı kaldım. Kendisi bunları bazen "Aişe (r.a.)'dan...", "İbni Abbâs (r.a.)'dan" şekliyle, bazen de "Abdullah b. Abbâs" şekliyle söyler. -İbni Ömer (r.a.) da böyledir- yine "Enes (r.a.)'dan..." bazen de "Enes b. Mâlik (r.a.)'dan" ifadelerini kullanmış, ben de buna bağlı kaldım. Bazen de "Falan sahabiden o da, Peygamber (s.a.v.)'den..." diye ifade eder, bazen de falan şahabı: "Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu" demiştir." şeklinde, bazen de "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle şöyle buyurdu" şeklinde söylemiştir. Ben, bütün bu ifadelerine aynen bağlı kaldım ve olduğu gibi zikrettim. Kim kitabımda Buhârî'nin rivâyet ifadelerinin dışında bir şey bulursa bu, yazım hatalarındandır.

⁽¹⁴⁾ İmam en-Nevevî'nin bu tespiti yerinde bir tespittir. Buhârî, hadisleri değişik yerlerde tekrar ederken rivâyet farklılıktan hususundaki ustalığını ortaya koyarak tekrarlarında farklı rivayetleri getirmeye özen gösterir. Her rivayetin kendine göre kısa veya uzun farklılıkları olabilmektedir. Bu konuda Buhârî üzerinde tecrübe ve ihtisas sahibi olmak gerekmektedir. Bazen bu farklılıklar gözden kaçmakta ve bu şekildeki bir rivâyet Buhârî'de bulunduğu halde gözden kaçtığından Buhârî'de bulunmadığı söylenebilmektedir. Nitekim İmam en-Nevevî'nin dikkat çektiği bu hataya kendisinin de düştüğü: görülür. Müslim'in İmân: 355'de getirdiği bin hadisi açıklarken hadiste bulunan bir ifadenin Buhârî'nin rivayetlerinde bulunmadığını belirtmektedir. (Batanzî, Şerhu Sahihi Müslim, III. 78) Hâlbuki kendisinin Buhârî rivayetlerinde bulunmadığını söylediği bu ifade Buhârî, Tefsir, Mesed: 1'de geçmektedir. Çeviren

Allah'a hamdolsun ki çeşitli üstatlar kanalıyla Buhârî'den kesintisiz olarak bana ulaşan pek çok senedler vardır, bunlardan bir kısmı şöyledir:

Hocam Allâme Nefisu'd-Dîn Ebû'r-Reb? Süleyman b. İbrahim el-Alevi (r.h.)'den: Hicrî 823 yılında (Yemen'de) Teizz şehrinde, bir kısmını kendisine okuyarak çoğunluğunu dinleme ve geri kalanını da icazetle aldığım senedir ki kendisi: "Buhârî'nin Hadislerini bana babam icazetle haber verdi." demiştir. ⁽¹⁴⁾

Yine Hocam el-İmam, el-Kebir Şerefu'l-Muhaddisîn Mûsâ b. Mûsâ b. Ali ed-Dimeşkî'ye -kendisi, el- Gazûlî diye tanınır- tamamını okudum.

Her iki hocalarım da: "Bize Şeyhu'l-Müsnid el-Muammer Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Tâlib el-Haccâr ilkinde icazetle ikincisinde de ağzından dinlemeyle (Buhârî'yi) bildirdi." demişlerdir.

Diğer senedler ise:

eş-Şeyh es-Sâlih el-İmâm Veliyyullah Ebû'l-Feth Muhammed b. el-İmâm Zeynu'd-Dîn Ebû Bekr b. el- Huseyn el-Medîni el-Usmânî'den, kendisinden çoğunu dinleyerek tamamını da icazet ile gelen rivâyetim.

eş-Şeyh el-İmâm Hâtimetu'l-Huffâz Şemsu'd-Dîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî ed-Dimeşkî.

el-Kâdî el-Allâme Takıyyu'd-Dîn Muhammed b. Ahmed el-Fâsî eş-Şerîf el-Hasenî el-Mekkî, Kendisi, Mekke'de Mâlikîlerin kadısı idi.

Bu üç hocalarımın Buhârî'nin tamamını özel bir icazetle aldım. Allah kendilerine merhamet eylesin.

Bunların üçü de: "eş-Şeyh el-İmam el-Hâfız Şeyhu'l-Muhaddisîn Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Sıddîk ed-Dimeşkî -İbni Ressâm diye bilinir,- bize Buhârî'yi bildirdi, o da: "Bize Buhârî'yi Ebû'l-Abbâs el-Haccâr bildirdi" dedi." dediler.

Sened zincirinde ravisi en kısa olan senedim ise şudur: Hocamın oğlu, el-Medenî eş-Şeyh el-İmâm Zeynu'd-Dîn Ebû Bekr b. el-Huseyn el-Merâğî ile Kadiyu'l-Kudâd Mecduddîn Muhammed b. Yakub eş- Şirâzî bana bütün kitaplarını rivâyet etmeme icazet verdiler.

Her ikisi de: "Bize Buhârî'yi Ebû'l-Abbâs el-Haccâr bildirdi ve o da bize Buhârî'yi eş-Şeyh es-Sâlih el-Hüseyn b. el-Mübârek ez-Zebîdi bildirdi." dedi. O da: "Bize Buhârî'yi eş-Şeyh es-Sâlih Ebû'l-Vakt Abdülevvel b. İsâ b. Şuayb el-Herevî es-Sûfî bildirdi." dedi. O da: "Bize Buhârî'yi eş-Şeyh el-Fakîh Abdurrahman b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Dâvudî bildirdi" dedi. O da: "Bize Buhârî'yi el-İmam Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hammûye es-Serâhsî bildirdi" dedi. O da: "Bize Buhârî'yi eş-Şeyh es- Sâlih Muhammed b. Yusuf el-Ferabrî bildirdi" dedi. O da: "Bize Buhârî'deki Hadisleri el-İmam el-Kebir Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî (r.h.) bildirdi." dedi." demişlerdir.

Senedde geçenlerin her birinin İmam Buhârî'ye ulaşan pek çok çeşitli sened yolları vardır.

Allah'a hamdolsun ki bu senedlerin dışında da pek çok hocalarımın senedlerim vardır, ancak uzun olur diye saymadım, bu meşhur ve ravisi az olan (âli) senedi zikretmekle yetindim.

Düzenlediğim bu değerli kitaba "et-Tecridu's-Sarih li Ehâdîsi'l-Câmi's-Sahîh" adını verdim.

Allahu Teâlâ'dan istenilen, Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'in, hanesinin ve bütün ashabının hürmetine bu kitabı faydalı kılması, kendi rızasına halis eylemesidir.

Allah'ın izniyle şimdi çalışmaya başlıyorum.

⁽¹⁴⁾ Hz. peygamber (s.a.v.)'in hadisleri zamanımıza kadar rivâyet metoduyla ulaşma gelmiştir. Hadislerin rivâyet metodları çoktur. Bunlardan metinde geçenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Dinleme: Hadisi bizzat hocanın ağzından işitip rivâyet etme metodudur. "Falanca dinledim", "Falanca bize haber verdi", "Falanca bize bildirdi." ifadeleri kullanılır.

b) Okuma: Hadislerin yazılı bulunduğu kitap hocaya okunarak rivâyet edilir. Bu metot da hoca öğrenciyi dinler, hataları varsa düzeltir.

c) İcazet (izin): Dinleme ve okuma olmadan, hocanın talebeye hadislerini rivâyet etmesine izin vermesidir.